

Česká literatura si v letech 1945–1948 uchovávala zatím relativně svobodný charakter. Nadšení ze znovu nabyté svobody vedlo k posílení sounáležitosti lidí a ke snaze vytvořit silnou národní kulturu, na které se literatura měla podílet velkou měrou. S postupným upevňováním moci se však komunisté snažili dostat pod svou kontrolu i literaturu, neboť v ní viděli účinný nástroj pro ovládnutí společnosti a jejich názorů.

LITERATURA

Po válce řešila česká společnost otázku dalšího politického směřování země. Na stránkách dobových periodik probíhala diskuze, zda se má česká kultura přiklonit k východnímu, nebo západnímu kulturnímu okruhu. Tato debata mohla být poměrně svobodná a odpůrci politické a kulturní inklinace k Sovětskému svazu měli možnost vyjádřit své kritické stanovisko (Václav Černý, Ferdinand Peroutka). Na sjezdu českých spisovatelů v roce 1946 představitelé obou skupin veřejně vyjádřili své postoje, převládaly však prosovětské názory. Komunistické straně se postupně podařilo ovládnout státní instituce řídící kulturu a dosadit do nich osobnosti ze svých řad. Ministerstvo informací v čele s Václavem Kopeckým dohlíželo na vydávání knih a přidělovalo papír, kterého byl po válce nedostatek. Literatura se tak už v tomto období musela vypořádat se silnou regulací a centralizací knižního trhu a periodického tisku. Na úkor estetické hodnoty se do popředí dostávala výchovná funkce literatury, její společenská angažovanost a podřízení politickým cílům.

Česká literární scéna se po válce musela vyrovnat se ztrátou řady literátů (např. Josefa Čapka, Vladislava Vančury nebo Jiřího Ortena).

V poválečné poezii se dominantními tématy staly válka a osvobození. Kvalitativní rozrůzněnost poezie v této době byla dána jednak okamžitým vznikem jednotlivých básní, jednak proměnami poetik básníků a jejich ideových hodnot. Těsně po válce vznikaly spontánně básně oslavující osvobození, boje na barikádách a první dny svobody. Tato poezie s patosem zachycovala velikost hrdinů a osvoboditelů a zároveň hrůzu prožitou války. Část této produkce časem prokázala svou literární kvalitu (sbírky Jaroslava Seiferta, Františka Halase nebo Vladimíra Holana), některá díla se však s odstupem času jeví spíše jako produkt dobového – ovšem zcela oprávněného – nadšení (např. některé básně Vítězslava Nezvala).

Už za války založili mladí básníci a výtvarníci Skupinu 42, veřejně vystoupit se svým programem ale mohli až po jejím skončení. Pro její představitele bylo typické úzké sepětí výtvarné a literární tvorby. Poetika básníků Skupiny 42 směřovala k prozaizaci a volnému verši. Odmítali lyrismus a manifestačně vyhlášené -ismy. Zaměřovali se na téma velkoměsta a jejich tvorba měla výrazné existenciální rysy. Zobrazovali věsní, ničím výjimečné skutečnosti, většinou prostřednictvím úsečných obrazů a nesourodých útržků hovorů. K nejvýraznějším autorům Skupiny 42 patřili Jiří Kolář, Ivan Blatný, Josef Kainar, Jitka Hauková, Jan Hanč nebo teoretik Jindřich Chalupecký.

Po válce veřejně vystoupila i surrealistická Skupina Ra, jejíž autoři navázali na předválečnou avantgardní tradici surrealismu. Tvořili ilegálně už za války (sborník Roztrhané panenky), do roku 1948, kdy byla činnost skupiny zakázána, publikovali své verše např. ve sborníku A zatím co válka. K představitelům skupiny patřili Karel Hynek, Ludvík Kundera, Zdeněk Lorenc či Oldřich Wenzl.

Kritické svobodné období umožnilo publikovat i křesťansky orientovaným autorům, kteří navazovali na předválečnou tradici spirituální poezie. Svůj program nastínil ve Velikonočním almanachu poezie. Přispěli do něj Zdeněk Rotrekl, Ivan Slavík, Miloš Dvořák a další.

Proza byla po válce poměrně mnohotvárná, existovalo vedle sebe několik různorodých tendencí, které se vzájemně prostupovaly. Sjednocujícími tématy však i v próze byly válka a okupace. Tato témata beletristicky ztvárnil

A přišli. Přilétli. Vyhubli, nevyspalí.
Tak sladce voněla nám nafta jejich tanků!
Co polibků, co slz, co květů v jarním vánku!
Stanislav Kostka Neumann: Píseň o Stalinu

životu emigrantů v cizí zemi. Zvláštní místo v literatuře zaujaly autobiografické a dokumentární texty přinášející svědectví o době okupace, životě v protektorátu a koncentračních táborech. V tomto typu prózy se nejvíce uplatnily reportáže, deníky či memoáry (příkladem je tvorba Julia Fučíka).

Příklon k levici se v poválečných letech ukázal jako celospolečenský jev, který zasáhl i do umění. Někteří umělci (Vítězslav Nezval nebo Ivan Olbracht) se přímo zapojili do komunistického úsilí o ovládnutí kultury. Zaznívaly však i hlasy opačné. Se zastánci socialistického realismu polemizoval Karel Teige. Proti levicovému pojetí kultury v socialistických týdenících Tvorba a Kulturní politika vystupovaly lidovecké Obzory, Kritický měsíčník Václava Černého a Dnešek Ferdinanda Peroutky.

1. Které skupiny umělců po válce vystoupily se svým programem?

INSPIRACE

Souběžně s debatami o politickém směřování společnosti docházelo po válce k diskuzím o tzv. nové literatuře vycházejícím z přesvědčení o krizi současného umění. Jedním z projevů bylo odmítnutí meziválečné avantgardy Jindřichem Chalupeckým a Skupinou 42. Chalupecký kritizoval zejména odtržení avantgardy od konkrétní skutečnosti, její přílišný akademismus a uzavřenost před skutečným životem. Jako protipól avantgardní lehkomyšlnosti uváděl Richarda Weinera, který se ve svých dílech nezjednodušně věnoval otázkám lidské existence.

V roce 1991 natočil režisér Jan Svěrák film Obecná škola, který se odehrává po válce na předměstí Prahy. Ve filmu se představila řada významných českých herců, např. Jan Tříska nebo Rudolf Hrušínský. Film byl nominován na Oscara.

Z filmu Obecná škola

Ze seriálu Zdivočelá země

Na motivy dvou románů Jiřího Stránského natočil v roce 1997 Hynek Bočan tele-

vizní seriál Zdivočelá země o osudech západního letce v poválečném Československu.

V roce 2009 natočil režisér Tomáš Mašín film 3 sezóny v pekle odehrávající se v Československu během prvních tří poválečných let. Hlavním hrdinou je mladý básník a provokatér, který na vlastní kůži zažívá střet s nastupujícím komunistickým režimem. Tato postava byla volně inspirována osudy Egona Bondyho.